

ESKİ ORTAASYA KAVİMLERİNİN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ HAKKINDA KISA BİR İNCELEME

Prof. Dr. Ayşe Onat

Coğrafi olarak Ortaasyanın bir bölümünü teşkil eden ve güneybatıdan Altay, kuzeyden Sayan, doğudan Khingan sıradağları ile sınırları çizilen Moğolistan ve ona yakın bölgeler, çok eski dönemlerden itibaren Çin kaynaklarında da belirtildiği gibi, kendilerinin farklı bir yaşam biçimine sahip toplulukların faaliyet alanı olmuştur. Ancak ne yazık ki Moğolistan steplerindeki bu kavimler hakkında verilen bilgiler, az ve yetersizdir. Bu yüzden de çok eski dönemlerle ilgili, kesin ve net sonuçlar elde edilebilmesi oldukça zordur. Bu konu üzerinde araştırma yapan tarihçiler, genelde Çinli olmayan kavimleri, Ti, Jung, Man, Yi gibi dört ana grup içinde toplamaya çalışmışlardır.⁽¹⁾ Yazılı belgeler Çin'in ilişki kurdukları kavimlerden bahsederken sık sık Ti ve Jung'lardan söz açmaktadırlar. Fakat bir-iki kavmin farklı dönemlerde, değişik bölgelerde çeşitli adlarla ve bir takım kavim grupları ile birlikte görülmesi, bunlar hakkındaki araştırmaları daha karmaşık bir hale getirmiş ve doğal olarak çelişkili fikir ve iddiaların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun nedenlerini iki noktada toplayabiliriz. Birincisi, göçebe step kavimlerinin sık sık yer değiştirmeleri sonucu geldikleri bölge adlarını almaları ve karışmaları, ikincisi ise Çinli tarihçilerin yabancı isimlerin transkripsiyonunda kullandıkları farklı metodlardır. Ortaasya Türk Tarihi üzerinde yapılacak her türlü çalışmada bu husus önemle göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu şekilde daha sağlıklı sonuçlara varılabilir.

Aralarında yakın bir benzerlik bulunduğu iddia edilen Ti ve Jung'ların faaliyet alanı olarak, bugünkü Kansu'nun doğusu, Shenhsi'nin kuzeyi ve Hopei gibi bölgeler gösterilmiştir. Fakat Çin'in

(1) Belgelere dayanarak yaptığı bir incelemesinde H.G.Creel, dört kavmin dağılımını, yönlerine göre şu şekilde vermiştir: Kuzeyde Ti, Batıda Jung, Doğuda Man, Güneyde Yi, "The Origins of Statecraft in China" vol. 1, Univ. of Chicago 1970. s. 198; Ayrıca bkz. W. Eberhard, "Çin'in Şimal Komşuları", TTK, 1942.; Chao T'ieh-han, "Ch'un Ch'iu Döneminde Ti'lerin ve Jung'ların Kökeni ve Dağılımları", Ta-lu Tza-chuh ying-hang, hsien-Ch'in shih yen chiu lun chi, 2, s. 112-124.

Chou hanedanı⁽²⁾ döneminde, Chin ve Ch'in gibi feodal krallıklarının baskıları sonucu, bazı Jung kabilelerinin Shenhsi'den hareketle Honan'ın kuzeyine ve İç Moğolistan'a kadar gelerek yerleştikleri görülmektedir. Aynı şekilde Tilerinde Shenhsi ve Shanhsi'nin kuzeyinden dolaşarak T'ai hang sıradaglarına vardıkları ve buradan Çin içlerine seferler düzenledikleri anlaşılmaktadır. Sözü edilen bölgelerde faaliyette buldukları anlaşılan bu kavimlerin kesin sınırlarını ve yerleşim alanlarını belirlemek oldukça zor bir iştir... Ancak burada üstünde durmak istediğimiz nokta, Jung ve Ti'lerin dağılım ve yer değiştirmelerinden çok, genel olarak özelliklerine ve Çin ile olan ilişkilerine değinmektir.

Eski Çin kaynakları Ti ve Jung'ların yaşam biçiminden bahsederken, bunların hayvan yetiştiren göçebe bir topluluk olduklarını ortaya koymaktadır. Sığır, koyun ve at çobanlığına dayalı ekonomileri gereğince yapılan yer değiştirme hareketi bu toplumlar için hayati bir önem taşırdı. Özellikle sert geçen yaz ve kış mevsimlerinde, toplumsal bir olay olarak kabul edilen göç kaçınılmazdı. Belli bir düzen içinde gerçekleştirilmesi gereken bu yer değiştirme olayında şüphesiz en büyük sorumluluk kabile başkanlarına düşerdi. Halkı yönlendiren, onları birarada tutan, otlak yerlerini belirleyen ve dağıtan bu kişilerdi. Bu bakımdan göç gelişimi güzel bir olay olarak kabul edilmemelidir. Yetiştirilen hayvan türü, coğrafi şartlar, toprak ve bitki örtüsü bu hareketi yönlendiren başlıca faktörler arasında sayılabilir.⁽³⁾ Steplerdeki bu tür ekonomide belirli bir toprak parçasının uzun süre kullanılması söz konusu olamazdı. Bu bakımdan et ve suyun azaldığı veya bittiği anda daha verimli yerlere göç etmek kaçınılmazdı⁽⁴⁾. Ancak bu hareketin yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi toplumsal bir düzen içinde gerçekleşmesine özenle dik-

(2) Atlı göçebe kavim olan Jung'lardan geldiği ileri sürülen Chou'ların Çinde hakimiyet dönemi genelde Batı (MÖ. 1122-771) ve Doğu (770-338) olmak üzere ikiye ayrılır. H.G.Creel, Batı Chou (1122-771y), Doğu Chou (770-464), Savaşan Devletler Devri (463-221) şeklinde üç bölge, Bkz. "The Origin of Statecraft in China, s. 47.

(3) Stepelerde göç zamanının tesbiti, coğrafi şartlara ve hayvan cinsine göre değişirdi. Göçebe çoban ekonomisinde toprak ve bitki örtüsünün nitelikleri büyük önem taşırdı. Mesela, koyun ve deve için otların ıslak olmaması gerekirdi. At için kireçli, deve için tuzlu toprak makbul sayılırdı. Ayrıca otlakların ne zaman hangi hayvan tarafından kullanılacağı uzmanlık isteyen bir işti. Özellikle keçi ve koyun otları kökünden kopardığından, buralarda sonraları at ve sığır otlatılamazdı. Bunun tam tersi at ve sığırların beslendikleri alanlarda, keçi ve koyun otlatılabilir. Göçebe step kavimleri yetiştirdikleri hayvan cinsine göre topluları farklı yönde etkilenirdi. Mesela at savaş için çok önemli bir araçtı. Bu yüzden toplumu güçlü bir hale getirirdi. Deve, ot ve suyun az olduğu kurak bölgelerde rahatlıkla ulaşımı sağlar, sığır ve koyun günlük her türlü ihtiyacı temin eder, öküz ağır yük taşımakta kullanılırdı. Bkz. O, Lattimore, "Inner Asian Frontier Of China, Boston 1967, s. 73-74.

(4) Göçebe çobanlıkta uğraşan toplumlarda, bol su ve otlaklara sahip belirli bir toprak parçası kullanıldığı sürece değer kazanırdı. Verimliliği bittiği anda terk edilirdi. Bu nokta yerleşik ve göçebe halk arasındaki en büyük farklılıklardan biridir. Bkz. O. Lattimore, a.g.e. s. 66-70.

kat edilirdi, bunda en büyük sorumluluk kabile başkanlarına düşerdi. Bununla ilgili olarak, Jung'ların topraklarını terkettiklerinden bahseden bir belge, önceleri araştırmacıları yanlış ve çelişkili fikirlere yöneltmişse de, daha sonra bunun yalnızca yeni otlaklar bulma amacından kaynaklandığı sonucuna varılmıştır⁽⁵⁾.

Çin yazılı kaynakları kuzeydeki bu eski kavimlerin başlıca uğraşlarının göçebe çobanlık olduğu üzerinde bilhassa durmuşlardır. Fakat arkeolojik kazılar konuya biraz değişik açıdan yaklaşarak bakmaktadır. Bu yüzden yazılı belgeler ve arkeolojik kalıntılar bir arada kullanıldığında ortak ve farklı noktalar ortaya çıkar. Yapılan kazılar kuzey ve kuzey-batı Çinde oturan en eski halkın küçük çapta bir ziraatla uğraşmış olduğuna dair bilgiler vermektedir... Bu konuda, araştırmacı Owen Lattimore, Neolithic dönemde İç Moğolistan'da yaşayanların su kenarlarında toplayıcılık, avcılık ve çapa ziraatı gibi çok yönlü ekonomilerine dikkati çekmektedir⁽⁶⁾. Daha sonraları hayvan yetiştiriciliğinin devreye girmesi ile bu bölgede ziraatla birlikte başlıca iki faaliyet göze çarpmaya başlamıştır. İç Moğolistan'daki Yin shan buluntuları bu fikri destekleyici niteliktedir⁽⁷⁾. Ancak kesinliği bilinmemesine rağmen, Chou döneminden itibaren ziraatın ikinci plana itilerek, göçebe çobanlığın öne geçtiği ve dolayısıyla Çin'in kuzeyindeki toplumların yapılarında farklılaşmalar meydana getirdiği bir gerçektir. Bu durum, step kavimleri ile Çin arasında çok sıkı ve etkileyici ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Fakat böyle bir değişimin zamanı ve sebepleri yine de açık olarak tespit edilemez. Bu noktaya daha sonra kısaca değineceğiz.

Yukarıda sözü edilen Yin shan bölgesindeki buluntular, Doğu Chou döneminden kaldığı sanılan Ordos bronzlarıdır. Bunlar arasında kılıç, baltalı kargı, ok başları gibi silahlar, miğfer, at koşum takımları, aynalar, süs eşyaları, hayvan motifli kolyeler, düğmeler, boncuk süslemeleri, taştan yapılmış ziraat aletleri ve çanak çömleklerle rastlanmıştır.⁽⁸⁾ Dolayısıyla ele geçen buluntular, bu dönemde, İç Moğolistan'da göçebe çobanlığın yanısıra ziraatın da yapıldığını göstermektedir. Ancak birtakım mezarlardan çıkan eşyalar gözönüne alındığında, günlük yaşamı daha çok hayvancılığın etkilemiş ol-

(5) H.G.Creel, a.g.e. s.200.

(6) O.Lattimore, a.g.e. s. 53.

(7) Kwang chih-chang, "The archeology of Ancient China", Yale Univ. Press, 1963, s. 227.

(8) Kwang Chih-chang, a.g.e. s.231.

duğu fikri ağırlık kazanmaktadır⁽⁹⁾. Zamanla hayvancılığın böyle önem kazanması, biraz öncede belirttiğimiz gibi Step ve Çin toplumları arasında farklılaşmaya yol açmıştır. Nasıl ve ne zaman olduğu kesin bilinmemekle beraber, bu durum Çin'i özellikle askeri açıdan büyük ölçüde etkilemiştir. O. Lattimore, konuyla ilgili bir incelemesinde, böyle bir ayrılığın Doğu Chou dönemi sonlarında doğmuş olabileceğini ileri sürer⁽¹⁰⁾. Ancak bilgilerin yetersizliği, son derece tartışmaya açık ve karışık bir durum gösteren bu konu üzerinde daha fazla durmamızı engellemektedir.

TI VE JUNG'LARIN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ

Adları bilinen en eski Ortaasya step kavimlerinden olan Ti ve Jung'ların karakteristik özelliklerinden bahseden Çince belgelerin birinde, bunların saçlarını uzun ve açık bıraktıkları, kuşakla önü sola doğru kavuşturulan elbise ve ceket giydikleri ve bu tarzın yalnızca yabancılara mahsus olduğuna dair bilgilere rastlanmaktadır⁽¹¹⁾. "Yine bir başka kayıttta da, Jung kabile başkanının, -" içkilerimiz, yiyeceklerimiz, yiyeceklerimiz Çinden farklıdır. Dilimiz onlarla anlaşmamızı engellemektedir" şeklindeki sözleri iki toplum arasındaki farklılığı gösteren güzel bir delildir.⁽¹²⁾ Alman asıllı Sinolog ve Tarihçi W.Eberhard, Jung ve Ti kavimleri hakkında yapmış olduğu bir çalışmasında, bunların at, sığır ve koyun sürüleri ile sık sık yer değiştirdiklerini, belli bir toprak parçasına bağlanmadıklarını, dillerinin, elbiselerinin, arazi ve değer ölçülerinin Çinlilerinkinden tamamıyla farklı olduğunu ve hububat yemediklerini ileri sürer. Ayrıca Ti kavminin büyük bir ihtimalle özellikle elbiselerinin renklerine göre Ak ve Kızıl Ti gibi gruplara ayrılmış olduğundan da söz açmaktadır⁽¹³⁾. Jung ve Ti kavimlerinin yaşam biçimi ve karakteristik özelliklerinden bahseden bu gibi belgelere çok sık rastlandığı söylenemez. Buna karşılık onların Çin ile yaptıkları savaşlara ağırlık veren belgelerin sayısı ise oldukça fazladır. Askeri alandaki bu mücadelelere ait bilgiler dikkatle incelendiğinde, zaman zaman çelişkili durumlar ortaya çıkmaktadır. Chou dönemindeki kayıtların birinde, step kavimlerinin askeri bir disiplin ve düzene sahip olmadıklarından Çin orduları karşısında duramıyarak, dağıldıklarından söz açılmaktadır⁽¹⁴⁾. Fakat bu bilginin doğruluk derece-

(9) Kwang Chih-chang, a.g.e. s. 232-233.

(10) O.Lattimore, a.g.e. s.341.

(11) W. Eberhard, a.g.e. s.134.

(12) H.G.Creel, a.g.e. s.201.

(13) W.Eberhard, a.g.e. s.115,126,132,134.

(14) H.G.Creel, a.g.e. s.207-233.

si kesin değildir. Örnekler çoğaldıkça daha farklı durumlar ortaya çıkar. Kuzeydeki kavimlerin Feodal Devletler üzerinde yaptıkları akınlarla onları güç durumda bıraktıklarını gösteren bir çok belge vardır⁽¹⁵⁾. Burada en önemli nokta, devrin politik yapısıdır. Sözü edilen Chou döneminde, step kavimleri ile Çin arasındaki mücadeleler askeri üstünlük kurmaktan çok, feodal devletlerin birbirlerine karşı güçlerini göstermeleri açısından büyük önem taşır. Bu arada birçok Çince belge mücadelelerinin temelini ekonomik ihtiyaçlara dayandırmaktadır. Şüphesiz sık sık karşılaştıkları doğal afetler, halkı büyük açlık ve kıtlıklara sürüklemiştir. Bu durumda ihtiyaçların dışardan karşılanması kaçınılmazdı. Ancak yine de iki toplum arasındaki ilişkileri yalnızca bu noktaya dayandırmak yanlıştır. Diğer taraftan geleneksel Çin düşüncesi, step kavimlerinin Çinle olan mücadelesini ve ilişkisini bu ülkeyi zaptetme isteğiyle ilgili görmektir. Fakat bu da özellikle eski kavimler söz konusu olduğunda büyük bir ihtiyatla karşılanmalıdır. Şöyle ki, çobanlığa dayalı göçebe bir yaşam tarzını benimsemiş kavimler, eğer Çindeki verimli arazileri ele geçirerek buralarda yerleşirlerse, sınırlı bir toprak parçasına bağlı kalmış olacaktı. Dolayısıyla böyle bir hareket halkın yerleşik toplum düzeniyle ilgili normlara uymasını gerektirecekti. Bu şekildeki değişim, güç kaynağını hareketlilikten alan step kavimlerinin bu özelliklerini yitirmelerine neden olacak, siyasal, toplumsal ve ekonomik dengeyi bozacaktı. Özellikle daha sonraki devirlerde Çinde yerleşen yabancı kavimlerin hakimiyetlerini uzun süre sürdürememelerinin başlıca nedenlerinden biri de, bu sözünü ettiğimiz husus olmuştur.

Bir diğer önemli nokta da evliliğin ilişkilerde oynadığı roldür. Tarih boyunca örneklerine oldukça sık rastlanan bu tür akrabalıklara dayalı ittifaklar, ait oldukları dönemde etkili bir silah görevi yapmışlardır⁽¹⁶⁾. Chou döneminde de bu şekilde kurulan ilişkiler fazlasıyla yaygındı. Bu toplumsal olayın Çin veraset sistemine etkisi, kuzeydeki göçebe step kavimlerinden farklı bir şekilde görülür. Politik ve askeri açıdan feodal devlet başkanlarının yapmış oldukları bu tür ittifaklardan doğan çocukların hükümdar olabilme hakkına

(15) Buna iki örnek verilebilir. Birincisi, MÖ. 660 yılında Wei Feodal Devletinin başkentini ele geçirerek yıkılma durumuna getirmeleri, diğeri ise, 649 da bir Jung kabilesinin kiralığın başkentini işgal ederek daha sonraları geri dönmeleridir. Bkz. H.G.Creel, a.g.e.210.

(16) Chou Hsiang kralı, Tseng Feodal devletine karşı saldırıya geçmeden önce Jung kavminden bir prensesle evlenerek onu kraliçe yapmış bu sayede sağladığı destekle diğer devlete karşı başarılı olabilmıştır. Bkz. Shih Chih; Le-tien-ch'u-pan, Taipei 1974, 110, s. 2881-2882.

sahip olması Çin Tarihinde önemli bir olaydır. Buna en iyi örnek, devlet teşkilatı üzerinde etkileyici reformları ile ün kazanmış ve aslen bir melez olan Duke Wen (MÖ. 635-628)'i gösterebiliriz.⁽¹⁷⁾ Feodal devlet başkanlarının komşularına karşı güçlü olma isteğiyle yabancı prenslerle yaptıkları evliliklerinin yanısıra, kendi kızlarını ve kardeşlerini de step kavimlerinin idarecilerine eş olarak vermişlerdir. Bunun nedenlerini iki noktada toplayabiliriz. Birincisi, step kavimlerinin her türlü yardım ve desteğine kavuşmak isteğinde olmaları, diğeri ise kazanılan bir başarıdan sonra teşekkür etmektir.⁽¹⁸⁾ Her ne şekilde olursa olsun, bu ilişkilerde Çinli idarecilerin yumuşak bir tavır takınarak hassas davrandıkları verilen bilgiler arasındadır. Şüphesiz feodal devletlerin siyasal egemenlikleri bu tür diplomatik ve kişisel davranışlarıyla yakından ilgiliydi.⁽¹⁹⁾ Bazı step kavimlerinin Çin devletleri içinde aktif bir rol oynamalarını örnek olarak verirsek, bu noktanın ne denli önem taşıdığı ortaya çıkar ⁽²⁰⁾.

Fakat MÖ. 4. yy'dan itibaren step kavimleri ile Çin arasındaki ilişkiler değişik bir yönde gelişme göstermeye başlamıştır. Bazı sınır devletlerinin kuzeye doğru genişlemeleri onları göçebe kavimlerle daha yakın ve farklı bir ilişkiye itmiş ve bunun sonucu özellikle askeri alanda büyük etkileşimlere yol açmıştır. Bu bakımdan Ortaasya kavimlerinin Çin Tarihinde oynadığı rolü iyici anlayabilmek için 4. yy'dan itibaren olayların daha etraflı incelenmesi gerekmektedir. Konunun derinliğine inmeden önce, Ortaasya kavimlerinin kendi içlerinde nasıl bir değişikliğe uğradıklarını kısaca görelim. Çin kaynakları bu zamana kadar, Moğolistan steplerinde yaşayan eski Ortaasya halkının yaya dögüşüklerinden söz açmaktadır⁽²¹⁾. Fakat 4. yy'dan itibaren, okçu süvari birliklerinden olu-

- 17- Chin Devletinin yöneticisi olmadan önce Wen, bir entrika sonucu Ti kavmine kaçarak sığınmış ve buráda 12 yıl kalmıştı. Yardımcısı Chao Ts'ui ile birlikte yabancı prenseslerle evlenmişlerdir. Böyle bir evlilikten doğan Chao Tun, yıllar sonra Chin Devletine dönerek, başvezirliğe kadar yükselmiş ve büyük bir güç sahibi olmuştur. Bu melez vezir reform hareketlerinde etkileyici bir rol oynamıştır. Onun neslinden gelenler, MÖ. 403 yılında Chao Devletinin kurucuları olmuştur. Bkz. H.G. Creel, a.g.e. s. 211-212.
- 18- Chin kralı, Cheng'lara karşı kazandığı zaferde gördüğü yardım ve desteğe teşekkür amacıyla, Ti kavim başkanının kızıyla evlenmiş, bir vezirin muhalefetine rağmen onu kraliçe ilan etmişti. Bkz. H.G.Creel, a.g.e.s.212-213.
- 19- MÖ. 598 tarihinde Chin feodal kralı bazı kişilerin karşı çıkmasına rağmen andlaşma yapmak için gitmiştir. H.G.Creel, a.g.e. s.214.
- 20- Beyaz Ti kavminin bir kolu olarak gösterilen Hsien-yü'ler, Chin feodal krallığını mağlup ederek iç politikada aktif bir rol oynamışlardır. Aynı şekilde Jung kavmininde Chou Hanedanı içinde ki iç çekişmelerde yer almışlardır. Bkz. H.G.Creel, a.g.e. s. 214.
- 21- H.G.Creel, "The Role of the Horse in Chinese History", The American Historical Rewiev, vol, LXX, Nr 3, Apr, 1965, s. 651.

şan ordularından bahsedilmesi, şaşırtıcı olduğu kadar ilginç bir olaydır. Ortaasyada bu tür gelişmeler, savaş arabaları, ok-yay, ucu çengelli kargı, ucu düz mızrak ve kılıçla döğüşen geleneksel Çin ordusunun silahları ve stratejisi üzerinde büyük etki yaratmıştır. Bunun sonucunda step kavimleri ile Çin arasındaki ilişkilerde yeni bir devir açılmıştır⁽²²⁾. Önceleri steplerde daha sonra Çinde meydana gelen bu değişmeler, esasında atın kullanım alanının genişlemesi ile yakından ilgilidir. Neolithic dönemde atın evcilleştirilmesi diğer hayvanlara nazaran daha sonra olduğu bilinmektedir. Step kavimlerinde at'ın binek hayvan olarak günlük yaşama girmesi ve biniciliğin yaygınlaşması oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır⁽²³⁾. Şüphesiz ki, at'ın evcilleştirilerek çeşitli alanlarda kullanılması, insanlık tarihindeki en büyük aşamalardan biridir. Özellikle kavimler arasında askeri üstünlüğü belirleyen bir araç olduğu gerçeğini de ortaya koyar. Bu bakımdan savaşta kullanılacak at'ın seçimi üzerinde dikkatle durulurdu. Dayanıklı, çevik ve hızlı olanlar tercih edilirdi. Bunun yanı sıra, süvari birlikleri için dört nala giderken kolaylıkla kullanabileceği hafif ve etkili bir yaya gerek duyulunca, steplerde çift taraflı bir yay modeli geliştirilmiştir. Böylelikle vurucu gücü fazlalaşan bu tip okçu süvari birliklerinden oluşmuş step orduları artık Çin için büyük bir tehlike oluşturacakları da şüphesizdi. Bunun farkına varan sınır bölgelerindeki feodal devletler, steplerdeki bu ordu düzenini ve stratejisini alarak köklü reformlara gitmişlerdir. Buna en iyi örnek, Chao Feodal Devletinin Kralı Wu Ling (MÖ. 325-299)'i gösterebiliriz⁽²⁴⁾. Sarı nehrin kuzeyini emniyete almak için bazı askeri reformlara gidilmesinin şart olduğunu düşünen Wu Ling, genelde ılımlı bir sınır politikası izlemiştir. Kendisi gibi yetenekli bir kişi olarak tanıtılan sınır bölgeleri komutanı general Li Mu'yla birlikte askeri alanda yeni düzenlemelere girişmiştir. Ünlü Çin kaynağı Shih Chih de bulunan bu iki kişinin bi-

22- Atla çekilen arabalar, Lin (MÖ. 1766-1154) sülalesinden itibaren geniş bir biçimde kullanılmaya başlanmıştı. İlkbahar ve Sonbahar (MÖ. 722-484) döneminde, feodal devletlerinin büyüklüğüne göre bunların sayıları 10.000 ile 100 arasında değişmiştir. Her arabada, ortada bir sürücü, sağda mızrakçı, solda okçu olmak üzere üç kişi bulunurdu. Bazen bu sayı dörde çıkabilirdi. 10 kişiden oluşan yaya askerleride bunları arkadan takip ederdi. Savaş arabaları düzlük alanlarda başarılı olmalarına rağmen, dağlık ve bataklıkta manevre kabiliyetlerini kaybederlerdi. Bu zamanlarda yerlerini yaya askerlerine terketmek zorunda kalırlardı. Bkz. Chang Chi-yung, "Weapons And War Materials in Chinese History", Chinese Culture, A quarterly Rewiev, vol, VI, Oct. 1964, Taiwan, s. 2-3.

23- Step kavimlerinde biniciliğin tarihi kesin bilinmemektedir. Ancak Altay Dağlarında göçebe kavim başkanlarına ait Pazırık kurganlarında, ele geçen buluntular, bu bölgede MÖ. 5 yüzyıl veya daha önceleri atın günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Bkz. H.G.Creel, The Role of The Horse in Chinese History, s.650.

24- Bu kişinin faaliyeti etrafı bir biçimde Çin kaynağı Shih Chih 43, s. 1799-1933'de verilmiştir.

yograflayalarından, başlatılan reformların beraberinde bazı sosyal ve ekonomik değişiklikleri de getirmiş olduğunu anlamaktayız. Bu önemli harekete bir iki cümle ile değinmekte yarar vardır. Sınır bölgelerinde süvari birliklerinin oluşturulması giyim tarzında büyük bir değişikliğe yol açmıştır. Geleneksel Çin giyim şeklinin terkedilmesi önceleri büyük bir tepkiyle karşılaşmışsada, sonraları baştaki idarecinin ikna ve zor kullanmasıyla benimsenmiştir. Çin toplumu içinde bir diğer gelişme de üretim ekonomisinde olmuştur. Reformlarını daha ileriye götürmek arzusunda olan Li Mu, ordunun et ihtiyacını karşılamak amacıyla halkı hayvan yetiştiriciliğine teşvik etmiştir. Ayrıca ordusunu başarılı kılabilme ve süvarilerin hareketlerini kolaylaştırmak için işaret kulelerinin yapımına ağırlık vermiş olduğunu yine bu kişinin biyografyasından anlaşılmaktadır (25). Çindeki bu değişmelere paralel olarak bir diğer büyük aşama da savunma sedlerinin inşası ve birleştirilmesidir. Özellikle Chao, Ch'in ve Yen gibi sınır Feodal Devletleri, artık tehlikelerin geldiği kuzey yönüne doğru sedler yaptırmaya başlamışlardır (26). Böylelikle ünlü Çin seddinin yapımında ilk adımlar atılmış oluyordu.

Çeşitli örneklerle açıklamaya çalıştığımız eski ortaasya kavimlerinin Çin ile olan ilişkileri, farklı dönemlerde Çin'in iç politikası ve Steplerdeki değişmelerle bağlantılı bir şekilde değişik yönlerde gelişme göstermiştir. MÖ. 4. yüzyıla kadar sınır bölgelerindeki devletlerin, Moğolistandaki göçebe kavimlerle olan ilişkileri onların yardım ve desteğini kazanma amacından kaynaklanmıştı. Önceleri Feodal Devletlerin birbirlerine karşı üstün olma arzusu ile kurdukları bu münasebetler, sözü edilen yüzyıldan sonra ani ve farklı bir yönde gelişme göstermeye başlamıştır. Bunun da en büyük nedeni steplerde askeri alandaki büyük değişikliklerdir. Doğal olarak bu durum iki toplum arasındaki ilişkileri de etkilemiştir. 4 yüzyıl sonları ile 3 yüzyıl'ın ilk yarısında kuzeyden gelen tehditlerle karşılaşan sınır devletleri, artık aralarındaki mücadelenin ağırlık noktasını step kavimleri üzerine kaydırmışlardır. Başarılı olabilmek için askeri alanda, aynen atlı göçebe kavimlerininkine benzeyen birlikler kurma amacıyla bir ordu reformuna girişmişlerdir. Öncelikle kuzeydeki sınır bölgelerindeki devletler tarafından uygulanmaya başlanan bu hareket, daha sonra ekonomik ve sosyal bazı yeniliklere

25- Shih Chih, 81.

26- Chao Wu-ling'in yaptırmış olduğu bu sed, Tai ve Yin shan üzerinden Kao chieh'ye kadar uzanıyordu. Yani İç Moğolistanın, Ninghsia bölgesinin kuzey-doğusundan, Shanhsinin kuzey-doğu ucuna doğru geliyordu. Ch'iu shih huang-ti, MÖ. 3 yüzyılda bu sedleri birleştirerek bu gün bilinen duvarların bir kısmını inşa ettirmiş oldu. Bkz. Shih Chih, 110, s. 2885.

de yol açmıştır. Bu bakımdan 4 yüzyıl sonlarından itibaren iki toplum arasındaki ilişkilerin farklı ve yeni bir döneme girmiş olduğu sonucunu çıkartabiliriz.